
Előszó

Változtatás, aktivitás, részvétel: a dráma-alapú kutatás

„Drámaírók és kutatók ugyanazt tesszük: alapvetően emberi dolgokról, egyedi, megvilágító erejű és elkötelezett szövegeket írunk.”

(Johnny Saldaña)

A kötetünkben szereplő tanulmányok a *dráma* világát kötik össze a *pedagógia*, a *politika* és a *kutatás* területeivel. Bár az egyes szövegek különböző hangsúlyokkal hajtják végre ezeket az összekapcsolásokat, a legfőbb kérdés minden esetben ugyanaz: hogyan hozható létre *változás* a drámán keresztül? Hogyan jeleníthetők meg, reflektálhatóak, mozdíthatók ki drámás eszközökkel a társas együttélés bejáratott mechanizmusai, a hatalmi egyenlőtlenségek, a merev különbségtételek, illetve az ezeket fenntartó, sokszor magától értetődőnek tűnő, de zárt és korlátozó jelentések. A dráma tehát, mint a *változtatás lehetősége* kap értelmet ezekben a szövegekben. A változás (változtatás) az a kulcskonceptió, amelyben a dráma a pedagógiával, a politikával és a társadalomtudománnyal összeér.

Ha a létrejövő változást *tanulásnak* nevezzük, máris a pedagógiánál vagyunk. A kérdés pedig az lesz, hogy a drámás eszközöket használó pedagógiai eljárások milyen területeken és hogyan képesek egyéni és csoportos változásokat indukálni (vagyis fejleszteni, tanítani, nevelni).

Ha a változtatáson inkább az öntudatra ébresztést, a társadalmi tudatosság felkeltését, a kollektív cselekvőképesség felismerését, esetleg a demokrácia, az állampolgárság gyakorlásának, felelősségének személyes megtapasztalását értjük, akkor a politika terepére jutunk; ebben az esetben a különféle társadalmi-, politikai-, közösségi színházak kerülnek az érdeklődés fókuszába. Ezek a színházak a közönség aktív részvételén alapulnak, és a drámát olyan eszközként használják, amely segít a – gyakran marginális – társadalmi tapasztalatok megfogalmazásában és megjelenítésében. A hétköznapi helyzetek és a bennük szerzett tapasztalatok szerepekké, színpadi alakításokká való átformálása, dramatikusan helyzetekké történő közös átalakítása lehetővé teszi a résztvevők számára, hogy rálássanak ezekre a helyzetekre, megvizsgálják

a megjelenített valóságot, értelmezzék az általuk létrehozott, saját tapasztalataikból épített, hiteles világot. Ily módon a mindennapi valóságukat szervező dinamikák, jelentések és kényszerek felől láthatnak rá saját szerepeik és cselekedeteik értelmére. Vagyis mint társadalmi szereplők, társadalmi cselekvők ismerhetik fel magukat. Ez lehetővé teszi, hogy a saját társadalmi pozíciójukhoz tartozó tapasztalatokat erőforrásokként tudják kezelni, illetve megteremti a teret ahhoz, hogy a saját szerepeikhez tartozó alternatív cselekvési lehetőségeket próbáljanak ki. A társadalmi színházak különféle változatai a társadalmi tapasztalatok megjelenítésén, majd az így létrejövő jelentések reflektálásán keresztül indukálnak változást.

Minden társadalmilag elkötelezett színház legalapvetőbb törekvése tehát a változás előidézése. E változás feltétele egy olyan játéktér megteremtése, amely a jelenlevők aktív részvételén, a közös cselekvésen, és a közös cselekvésre való reflektáláson alapul. Mindez egymástól különböző drámás eljárásokban, színházi formákban valósulhat meg. Hogy a kötetben is szereplő műfajokat említsünk, például olyanokban, mint az elnyomottak színháza, a színdarabépítés, az osztálytermi dráma, a közösségi színház, a fórum színház, a folyamat-dráma, a képszínház, a felolvasó színház, a színházi nevelés, a törvényalkotó színház stb.. Ezek a színházi, drámás műfajok mind valamilyen pedagógiai és politikai céllal valósulnak meg. Ilyen cél lehet a hatalmi viszonyok megváltoztatása, az elnyomás struktúráinak felismerése, a társadalmi csoportok közötti konfliktusok feloldása, a hétköznapi helyzetek dinamikáira való reflektálás, egy-egy közösség megerősítése, társadalmi viták indukálása stb.. Azok a kutatások, amelyek ezeken a műfajokon alapulnak, nem külső szemlélői, hanem részei ezeknek a változtatásra törekvő eljárásoknak. A dráma-, vagy más néven performansz-alapú kutatás ebben az értelemben sosem objektív, sosem értéksemleges és elköteleződés-mentes. Ezzel szemben mindig aktív és elkötelezett például a társadalmi párbeszéd kialakításában, a társadalmi folyamatokra és pozíciókra való reflektálásban, a kiszolgáltatott társadalmi helyzetek megszüntetésében.

A kötet fókuszában a kutatás fent kifejtett szemlélete áll. Ez a szemlélet egyébként egyáltalán nem újszerű vagy egyedülálló a társadalomtudományban. A kritikai megközelítéseknek mindig is témája volt a kutatás politikája és pozicionáltsága, a posztmodern elméleteknek pe-

dig alapkérdése a kutató beágyazottsága, megszólalásának feltételei és következményei. Az ún. részvételi kutatás, az akciókutatás, illetve a részvételi akciókutatás kifejezetten gyakorlatorientált megközelítésben veti fel ezeket a kérdéseket és fogalmazza át a kutatási tevékenység értelmét. A művészet-alapú kutatások ennek részeként terjedtek el az elmúlt évtizedben, használva a képzőművészet, a zene, a videó és egyéb digitális technikák mellett a színházat és a drámát is. A társadalomtudományon belül tehát a kritikai szemléletet képviselő részvételi kutatásnak egy lehetséges útja a művészet-alapú kutatás, és ennek egy formája az, amely a drámát, illetve performanszt használja pedagógiai/politikai, illetve kutatási formaként.

Vagyis a különböző drámás/színházi műfajok és eljárások, mint *kutatási tevékenységek* kapnak értelmet. A közönség részvételén alapuló drámás formák (társadalmi-színházi előadások, közösségi performanszok, drámapedagógiai foglalkozások) nem csak a kutatás tárgyát képezik, hanem a kutatás módszerének, reprezentációs lehetőségének, sőt modelljének tekintik őket. Mivel ezekben az esetekben a dráma – akár csak a társadalomtudomány – társas jelentések megjelenítésén, újrafogalmazásán, értelmezésén, adott esetben kimozdításán dolgozik, nem alkalmazható az a kutatási szemlélet, amely egy külső, elemző, értékelő perspektívából a drámára, mint kutatási tárgyra tekint. A dráma itt nem kutatási tárgy, hanem maga a kutatás: társadalmi kapcsolatok és összefüggések megjelenítésének, újrafogalmazásának, értelmezésének és megváltoztatásának folyamata. A dráma tehát egy aktív, résztvevő- és változás-orientált kutatási forma. A dráma ebben a megközelítésben *a társadalmi jelentésekkel való munka egy kitüntetett területe*. A kutatás pedig *résztvevő, aktív és változás-orientált tevékenység*. A „társadalmi jelentések megváltoztatásának lehetősége” az a közös metszet, amelyben elmosódik a határ a dráma (vagyis művészet és pedagógia) világa és a kutatás között.

Ebbe a kötetbe olyan szövegeket válogattunk, amelyek, miközben konkrét drámás/színházi projekteket és módszereket mutatnak be, ismertetve egyúttal ezek politikai és pedagógiai háttérét és kihívásait is, középpontjukba dráma és kutatás viszonyát állítják. Megkísérlik megfogalmazni, hogy mi is az a dráma- vagy performansz-alapú kutatás, mint a részvételi-, az akció- vagy a művészet-alapú kutatás egy változata.

Joe Norris kanadai drámatanár volt az egyik első, aki már a 90-es években programként vetette föl és gondolta szisztematikusan végig a drámán alapuló kutatás ötletét. Az ebben a kötetben szereplő, *A dráma mint kutatás* című tanulmányában azt hangsúlyozza, hogy a dráma lehet csupán a kutatási eredmények bemutatásának alternatív formája, ugyanakkor „ennél többre is képes”. Mint a jelentésalkotás speciális gyakorlata, a dráma önálló és teljes kutatási módszerré tud válni az adatgyűjtéstől az értelmezésen keresztül a bemutatásig. A Norris által hozott számos példa közül az egyik a tanári szerep, a tanári hatalom kérdésének vizsgálata az iskolában. A diákok drámapedagógiai módszerek segítségével jelenítik meg és értelmezik azt az állításukat, mely szerint a „tanárok nem adnak elég teret nekik”. A drámás folyamat lehetővé teszi mind a drámatanár-kutató, mind a résztvevők számára, hogy a diákok iskolai jelenlétével kapcsolatos tartalmakra új perspektívákból nézzenek rá, s így új közös belátások és jelentések születnek. Ezeket az értelmezéseket egy következő lépésben színházi jelenetekké alakítják és bemutatják az iskola többi diákjának oly módon, hogy nekik is lehetőségük legyen megfogalmazni a témával kapcsolatos saját értelmezéseiket. Norris szerint ezt a folyamatot – amelyben adatgyűjtés, értelmezés és bemutatás mind drámás formában történik – akár kutatásnak is tekinthetjük.

A kutatómódszertani reflexiót kiegészítendő, ugyanennek a szerzőnek egy másik rövid tanulmányát is közöljük. Ebben a cikkben három konkrét példa szerepel: három különböző drámás formában (színdarabépítés, közösségi színház, folyamat-dráma) lezajlott iskolai foglalkozás ismertetése. Ezek kapcsán Norris az aktív, tudatos és felelős állampolgárság és a dráma kapcsolatára kérdez rá.

A harmadik írás szerzője, Patricia Leavy a drámát a posztmodern elméletek felől vizsgálja. Ő a művészet-alapú kutatások egy lehetséges változataként tekint a performansz tudományára (performance studies), mint a kvalitatív kutatási szemléletből kinövő, jellegzetesen posztmodern tudományos gyakorlatra. Itt közölt szövege részlet a *Módszer és művészet összeér. A művészet-alapú kutatási gyakorlat (Method Meets Art. Arts-Based Research Practice)* című, 2009-ben megjelent kézikönyv performansz foglalkozó fejezetéből. Szerinte a performansz műfajának a kvalitatív kutatásra tett hatása túlmutat módszertani vagy reprezentációs jelentőségén, mivel új utakat nyit a társadalomtudományos kutatásról való

gondolkodásban, és átértékeli a tudással kapcsolatos hagyományos elgondolásokat.

A kötet következő két tanulmánya Diane Conrad kanadai oktatáskutató nevéhez kötődik (az egyik szöveg társszerzője Gail Campbell). Mindkét írás egy-egy konkrét közösségi színházi projektet mutat be, amelyet marginalizált fiatalok körében végeztek. E konkrét projektek felől válnak relevánssá a dráma, a kutatás, és a pedagógia különféle hagyományainak a szerzők által elvégzett összekapcsolásai: a társadalmi- és politikai színház Brecht- illetve Boal-féle hagyományát, a részvételi- és akció-kutatást, a felszabadító népoktatást (Freire) és a kritikai pedagógiát kötik össze egymással. Ennek célja egy olyan kutatási/pedagógiai módszertan kialakítása, amelyben a marginalizált csoportok tagjainak tapasztalatai olyan reflektált és közös erőforrásként válnak megfogalmazhatóvá és megjeleníthetővé, amelyekre aztán a kollektív cselekvések épülhetnek. Ezekben a szövegekben egy baloldali-felszabadító ideológiai hagyomány találkozik a posztmodern performatív politikával.

A kötet zárótanulmánya Horváth Kata írása. Ez a tanulmány egy Magyarországon megvalósuló drámaprogram kapcsán gondolja végig dráma, kutatás és pedagógia viszonyát. A Káva Kulturális Műhely *Dráma Drom* programjáról van szó, amelyben a színész-drámatanárok különböző helyszíneken dolgoztak együtt hátrányos helyzetű, legnagyobb részt cigány fiatalokkal. A tanulmány a konkrét drámás és színházi helyzetek bemutatásán és elemzésén keresztül azt vizsgálja, hogy hogyan valósulhat meg ebben a programban a hátrányos helyzet és cigányság tapasztalatainak megjelenítése, pejoratív és korlátozó jelentéseinek átfogalmazása.

Ahogy a teljes *Színház és Pedagógia* sorozat, úgy e tanulmányok megjelentetését is azért tartjuk fontosnak, mert tágabb kontextusba helyezik az itthon ma már magas színvonalon folyó gyakorlati drámapedagógiai munkát, illetve az éppen kibontakozó társadalmi- és közösségi színházi kísérleteket.

Horváth Kata